

ПОСЕЛЕННЯ.

Найповніше опис садиб житла наводили у своїх працях Я.Жуковський (Zukowski, 1934-1935), Приходько Н.П. (1975), Юрченко П.Г. (1975), у колективній монографії "Гуцульщина" (1987).

Формування гуцульського поселення відбувалось протягом досить тривалого часу. Села не утворюють замкненої природними умовами відокремленої цілості. Як правило, осередок села виникав поблизу річок. На підвищеному місці розташовувались церква та дзвінниця, а вздовж дороги — громадські будівлі та незначна кількість садиб. Решта садиб була розкидана на пагорбах, схилах гір тощо.

Поселення одного села часто граничать з сусідніми, бо гуцульські села займають по кілька квадратних кілометрів. Від головних доріг відходять вулиці, на яких можна їздити возами, а далі вони переходять у кам'яні дороги, які придатні лише для проходу та прогону худоби. Наприкінці XVIII століття з'являються поселення рядами та вулицями.

Садиби, житло, інтер'єр. На Гуцульщині розвинулись, в основному, два типи забудови — відкритий двір з автономними будівлями та замкнутий двір (гражда). Досить рідко зустрічався однорядовий тип Г- та П-подібної забудови (рис. 37-39).

Найдавнішим житлом була хата-кліть, внутрішнє обладнання якої відповідало традиціям українського народного будівництва. Наступним етапом була прибудова до житлового приміщення сіней, а ще пізніше, — прибудовували вздовж напільної стіни вузький хлів для худоби. Останній варіант простежувався в кінці XIX століття (с.Вороненка). Надалі прибудовували холодну кліть (комору) з боку хати (с.Микуличин), або з боку сіней. Останній варіант зустрічався дещо рідше, проте з нього розвинулось трикамерне житло типу хата+сіни+хата, що було також двох варіантів: з різновеликими житловими кімнатами, з яких одна холодна, та рівноцінними кімнатами. Такі житла зустрічаються майже у всіх селах у долині верхнього Пруту.

З ростом класового розшарування у хатах сільських багатів збільшується кількість приміщень, з'являється чотирьохкамерний тип (комора+хата+сіни+хата).

У дворах з вільною забудовою, крім житлового будинку, споруджували комору з пивницею, яку влаштовували, як правило, у протилежному куті двору. Сполучення житлової будівлі з господарською критим переходом створює Г-подібний двір, а при наявності двох господарських будівель з критими переходами — П-подібний. Незважаючи на те, що Г- та П-подібні двори зустрічаються тепер досить часто, вони є наслідком розкриття гражд. Остання, як відкритий зверху та замкнутий по периметру житловими і господарськими будівлями та критими переходами двір, є одним з найдавніших типів забудови.

Гражди мають різні розміри (100-600 квадратних метрів) та набір господарських будівель і складались з житлового будинку різних розмірів та відкритого зверху двора, обнесеного стіною, виконаною у зруб та покритою дашком. У дворах споруджували комори з ямами, стайню. У долині верхнього Пруту переважали гражди з чистим двором перед хатою та господарським двором з напільного боку.

Гуцульські криті двори були двох типів. Перший розвинувся з двокамерного житлового будинку типу хата+сіни з притулками біля сіней та напільної стіни. Другий варіант критого двору виник з житлового будинку типу комора+хата+сіни та типу комора+хата+сіни+холодна хата. У першому випадку до сіней прибудовують стайню із входом у напільній стіні з притул, а перед коморою і стайнею чи хоодною хатою прибудовують хлівці та дровітні. При цьому сіни витягують до розміру прибудов, так що перед вікнами хати залишається маленький дворик, повністю накритий широким піддашшям хати та відгороджений стіною з воротами.

Будівництво житла. Із найдавніших часів народні майстри велику увагу приділяли міцності та довговічності зрубу, на який використовували, в основному, смереку, рідше бук, які заготовляли взимку. Підвалини виготовляли з товстих смолянистих колод, які клали раніше безпосередньо на землю. Фундамент бував дуже примітивним — під кути зрубу підкладали каміння так, що підвалини бували підняті над землею лише на 10-20 см.

Стіни більшості будівель збирали з колод та протес, рідше з тесанців, технікою у зруб в угли. Зруби стін робили відкритими з обох боків і тільки всередині житлового приміщення,

зібраного з колод, їх обмазували глиною. Зрубини на кутах будівлі зв'язували врубками різних конструкцій (найпоширеніше в'язання в "руські угли").

Інтер'єр старого гуцульського житла становили: піч, лави, підлога, скриня, стіл, мисник тощо. На початку ХХ століття зустрічались ще курні хати з характерними для них ознаками. Двері у курних хатах були одноствулкові прямокутні, навішувались за допомогою дерев'яних виступів. На фронтальній стіні курної хати розміщувались два-три невеличкі вікна, наглухо закріплених і рухомих, на петлях. В стелі чи стіні сіней прорізувався отвір для виходу диму з курної печі чи відкритого вогнища, розташованого посеред хати. Їжу варили у горщику, підвішеному за дерев'яний гак, або на вертлюсі, закріпленому в стіні сіней.

У житловому приміщенні влаштовували як глинобитні долівки, так і дерев'яні підлоги з дощок.

Піч розміщували у кутку, на рамі з брусів, кінці яких виходять у приміщення і мають вигляд кронштейнів. Рама опирається на невеликий стовп або камінь. Під печею утворюється простір, який використовується для господарських потреб. На рамі лежить глинобитний "привалок", обкладений дубовими чи ясеневими дошками. Далі виводили саму піч із склепінням і комином. Така піч займала майже третину житлової площі. В хатах заможних селян печі обкладали кахлями, особливо це стосувалось комина.

Найдавнішим типом освітлення хати була скипка, колота з добре висушених букових полін. Скипку вкладали в спеціально зроблений невеликий отвір на передній стіні печі. Дещо пізніше світили каганцем і нафтовими лампами.

Одночасно з будівництвом хати виготовляли й обладнання інтер'єру, що складався з вбудованих і напіввбудованих меблів (лави, постелі, столи, скриня, жердка, мисник). Ліворуч від входу у хату знаходилась піч, вздовж задньої стіни — постіль, під фасадною і чільною стінами — довгі лави, в кутку по діагоналі від печі — стіл, праворуч від дверей, проти печі — мисник.

Давньою формою постелі був поміст з дощок, зустрічалась і постіль у вигляді двох поздовжніх брусків, один кінець якого вмонтовували в піч, а інший — у стіну.

До стелі на мотузках чи ліщинових прутах підвішували колицу прямокутної, трапецієвидної або напівкруглої форм з дощок, рейок або плетену з горіхового та вербового пруття. Жердка кріпилась над постіллю і призначалась для розвішування речей хатнього та особистого вжитку. Ліжники і верети складали вчетверо і перекидали через жердку один біля одного, поверх них вузькою смужкою клали верету, по ній — дрібноклітчасту тканину, з якої шили тайстри, а поверх них розміщували декоративні рушники. Оздоблена жердка була прикрасою інтер'єру, гордістю господині, визнанням її майстерності і матеріального добробуту.

Столи виготовляли на прямих та схрещених ніжках із широким підстіллям. Мисник разом з печею та лавою утворював кухонну групу інтер'єру.

Вагомим компонентом хатнього інтер'єру була покуть (образник). Це куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього. Кожна газдиня дбала про те, щоб найкраще оздобити покуть та стіну над ним. На стіні вішали образи, які квітчали різноманітним зіллям, квітами, розмальовані тарелі, писанки тощо. Часто хатні речі прикрашались різьбою.

Ліжники, верети виступають одночасно як предмети практичного вжитку і як прикраси — ними застеляють ліжко, лави, використовують для вкривання та замість подушок.

У 1920-1930-х роках почалась перебудова старих традиційних хатів, перш за все реконструкції зазнала піч, дим від якої було відведено через димар. Стіни, а в деяких випадках і стелю почали обмазувати глиною і білити. Збільшено також вікна і двері, в обладнанні житла, поряд з традиційними предметами побуту, з'являються фабричні вироби.